

BARN-UNGA-SAMHÄLLE

Examensarbete barndom och lärande

15 högskolepoäng

“Man kan leka när man väntar”

“While waiting you can play”

Barns väntan - en etnografisk studie kring tidsliga mellanrum i förskolan

Childrens's waiting - an ethnographic study on timely gaps at preschool

Camilla Knutsson

Eva Olsson

Förskolläraryxamen 210 hp
Slutseminarium 2019-01- 17

Examinator: Erika Lundell
Handledare: Robin Ekelund

Förord

Det började som en fundering över de observationer vi gjort i vår vardag, där vuxna fyller allt yngre barns väntan med stimulans i form av rörliga bilder på telefoner och paddor, samt allt fler aktiviteter. Vi diskuterade om de där stunderna då barns tid inte är fylld med något bestämt fyller en funktion i sig och vad barnen gör om de själv får äga dem. Ett konstaterande gjordes över att det i de flesta fall inte går för barn att helt själv styra över stunden, då det i princip alltid är vuxna som skapar förutsättningar och sätter ramar för vad barn kan och inte kan göra. I många av våra samtal på tåget till universitetet återkom vi till barns väntan och en nyfikenhet för att medvetet studera det som sker i stunder då barn, i alla fall utifrån vuxnas sätt att se på tiden, väntar. Dessa mellanrum i tiden mellan olika aktiviteter, är enligt vår erfarenhet ganska många i förskolan och en yrkesrelevans för en sådan studie finns, inte minst om den även studeras och jämförs utifrån pedagogers åsikt och förhållande till väntan, där strukturer och makt i förskolan är faktorer att förhålla sig till.

I Camillas välfyllda bokhyllor har vi hittat en hel del aktuell litteratur och fördjupningen i Foucaults tankar kring maktperspektivet är till största delen hennes. De källor vi inte hittat där eller på nätet har hon snabbt reserverat på biblioteket och hämtat med hjälp av sin outhärliga cykel. Eva fastnade för Beckmans (2009) avhandling *Väntan: etnografiskt kollage kring ett mellanrum* och frestat tålmodet på omgivningen med otaliga tankar vilka väckts utifrån denna. Litteraturen har vi delat upp mellan oss på så sätt att vi läst olika metodböcker, aktuell tidigare forskning har vi båda studerat och sen har vi hittat olika böcker att fördjupa oss i. Det material som refererar till väntan har vi båda läst. Skrivandet har skett i delat dokument och vi har fört en mer eller mindre ständigt pågående dialog om teorier och innehåll i texten, vridit och vänt på argument och ord såväl under själva skrivandet i dokumentet som via sms, mail och många stunder tillsammans med material framför datorn. Insamlandet av empiri har gjorts med bådass medverkan som intervjuare i gruppintervju med pedagoger och genom de observationer vi gjort var för sig.

Tack Robin Ekelund för din handledning! På ditt proffsiga och ödmjuka sätt har du guidat oss genom arbetet och hjälpt oss strukturera när vi i vår iver dragit iväg.

Abstract

Syftet med uppsatsen är att se vad som händer i väntan då barnen själv strukturerar tiden och hur pedagoger förhåller sig till och använder sig av barnens väntan i vardagen på förskolan. Barns väntan studeras för att urskilja vad som händer i denna och om väntan i sig kan utläsas ha ett speciellt värde.

Vår studie handlar om de föreställningar och värden som inbegrips i begreppet väntan samt barns olika göranden i dessa tidsliga mellanrum. Barn har observerats i stunder där yttre förutsättningar gör att de väntar. Några av de äldre barnen har intervjuats om vad det för dem innebär att vänta. Då vi även velat belysa pedagogers förhållande till barns väntan, finns dessas tankar med.

Ett resultat vi kan utläsa är att när barnen upplevs trygga i situationen och ges utrymme att fylla väntan med något de själva väljer, använder de tiden till att reproducera pedagogernas handlande, samt till att pröva och förhandla det som händer runt dem i vardagen. Vi ser hur detta görande skapas utifrån möjligheterna miljön och situationen ger. Den ostrukturerade tiden hjälper barnen att blir kreativa och kompetenta, där även stunder av vila kan ses i resultatet. Här blir det i arbetet att fylla dagarna med innehåll och en väl avvägd dagsrytm betydelsefullt att även ha en förståelse för att väntan kan ha ett värde i sig.

Nyckelord: *Barns väntan, mellanrum, makt, norm, reproduktion, förskola*

*Det är nämligen så, att om någonting får ligga tillräckligt länge
i en trollkarls hatt, så förvandlas det till någonting helt annat
- vad kan man aldrig veta på förhand.*

(Tove Jansson, 1968, s18)

Innehållsförteckning

1. Inledning	s. 7
1.1 Syfte	s. 8
1.2 Frågeställningar	s. 8
2. Tidigare forskning	s. 9
2.1 Väntan ur ett etnografiskt perspektiv	s. 9
2.2 Barnet i forskningen kring begreppet väntan	s. 11
2.3 Sammanfattning tidigare forskning	s. 13
3. Teoretiska perspektiv	s. 14
3.1 Maktperspektiv	s. 14
3.2 Perspektiv på begreppet <i>väntan</i>	s. 15
3.3 Normativa föreställningar kring <i>väntan</i>	s. 16
3.4 Fysiska mellanrum	s. 17
3.5 Stålltid, tidsligt mellanrum och rytm	s. 18
3.6 Sammanfattning teoretiska perspektiv	s. 18
4. Metod	s. 19
4.1 Pedagogintervju; metodval, urval och genomförande	s. 19
4.2 Barnintervju; metodval, urval och genomförande	s. 20
4.3 Barnobservationer; metodval, urval och genomförande	s. 21

4.4 Transkribering	s. 23
4.5 Forskningsetiska överväganden	s. 24
4.6 Sammanfattning metod	s. 24
5. Resultat och analys	s. 25
5.1 Makten i förhållande till barns väntan	s. 25
5.2 Kaos och ordning i mellanrummen	s. 27
5.3 Barnets hantering av normstyrd väntan	s. 29
5.4 Sammanfattning analys	s. 32
6. Diskussion	s. 33
6.1 Diskussion av resultat	s. 33
6.2 Resultat i förhållande till yrkespraktiken	s. 36
6.3 Metod och validitets reflektion	s. 37
6.4 Vidare forskning	s. 38
7. Litteraturlista	s. 39

1. Inledning

Som ord betraktat beskrivs väntan i *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (1986) som tid då någon väntar och används i meningar som “I väntan på sommaren kan du åka på semester” eller “Inget är som väntans tider”.

I förskolan förekommer många stunder då barnen väntar; i övergångar mellan aktiviteter, i kösituationer, på att ett visst material ska bli ledigt och på att få hjälp. Övergångarna mellan situationer skapar mellanrum vilka barnet ska förhålla sig till. Utifrån detta föds tanken om vad som händer i stunden av väntan vilken inte självklart fylls med stimulans. Det vi vill studera är hur väntan används i förskolans värld och vad som händer när barnen väntar. Tankar som lyfts är om väntan i sig kan ha ett egenvärde eller om denna används som ett sätt att kontrollera och strukturera verksamheten i förskolan. Bodil Jönsson (1999), fysiker och professor emerita, talar om väntan som ställtid, att tankar behöver få ta tid och processas för att bearbetas mellan aktiviteter. Hon lyfter nackdelar med dessa mellanrum, att aktiviteter kan ta väldigt lång tid att gå in i och ur. Vidare talar Jönsson även om rytm och otakt, hur individer har olika grundrytm och att dessa har betydelse för mänskliga samspel. Kan det vara så att en del behöver mellanrum eller ställtid, för att matcha sin egen rytm medan andra upplever dessa som ett stressmoment? I förhållande till detta resonemang blir en tanke att barnen på så vis utvecklar och förfinar olika strategier för att förhålla sig till väntan. Detta kan kopplas till Ingrid Engdahl (2013), förskollärare och fil.dok, som i tidningen *Förskolläraren* lyfter tankar kring vem som har makten över tiden i förskolan. Hon konstaterar att barn med snabb takt ofta får vänta på att barn med långsam takt ska bli klara. Här väcks funderingar om det kan vara så att de snabba barnen väntar mer än de långsamma och att dessa i så fall skapar en annan förståelse för hur stunden av väntan kan användas än de som på sin takt inte väntar lika mycket?

Pedagogernas betydelse för barnens väntan kan ses utifrån tankar om struktur och makt, där deras makt över tid och aktiviteter skapar strukturer med utrymme och förutsättningar för vad barn kan och får göra. Därmed blir pedagogernas tankar om väntan och hur barn enligt normen ska förhålla sig till denna av betydelse. Relevansen för yrket ser vi finns i att öka medvetenheten om vad barnen gör i väntan då dessa stunder kan ge en bild av barnens förmågor att t ex utveckla strategier och hur pedagogers kunskap om detta kan skapa förutsättningar för barnen att själv få strukturera tiden i väntan.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att se vad som händer i den vardagliga väntan på förskolan. Väntan studeras för att urskilja vad som händer och om väntan i sig kan utläsas ha ett speciellt värde. Detta undersöker vi med hjälp av barngruppintervju, pedagoggruppintervju och observationer av barn i väntansituationer.

1.2 Frågeställningar

- Vad gör barnen i väntan?
 - Här vill vi studera vilka strategier barnen använder sig av i strukturerad respektive ostrukturerad väntan i den vardagliga verksamheten på förskolan. Detta utifrån de föreställningar och värden som inbegrips i begreppet väntan och i barns olika göranden.
- Hur tänker och diskuterar pedagoger runt väntan?
 - Detta diskuteras utifrån tanken att pedagogerna sätter ramarna för barns dagliga rutiner. Vi vill även studera hur pedagoger förhåller sig till barns väntan utifrån välviljan att fylla de dagliga aktiviteterna med innehåll och en väl avvägd dagsrytm.

2. Tidigare forskning

Forskning om väntan som fenomen ser vi relevant för vår avhandling. Avstamp tas i etnologen Anita Beckmans (2009) avhandling *Väntan*. Denne använder sig av ostrukturerade och öppna intervjuer vilka berättar om och diskuterar den vardagliga väntan och dess betydelse. Beckman poängterar hur resultatet visar på exempel på väntan och inte ger en heltäckande bild av ämnet. Etnologerna Billy Ehn och Orvar Löfgren (2001, 2007) har behandlat fenomenet väntan utifrån ett kulturanalytiskt perspektiv, där de huvudsakligen intresserar sig för vardagliga kulturmönster. En vinkel på väntan där barn inkluderas, är en avhandling där barn i två och treårsåldern studeras i en situation med fördröjd belöning. Detta har studerats många gånger inom psykologisk forskning, skillnaden är att i här består studieobjekten av yngre barn. Renu Mittal, Beth S. Russeli och Preston A. Britner, alla Dr i psykologi, samt Philip K. Peake professor i psykologi (2012) presenterar avhandlingen i vilken situationen studeras utifrån faktorer som personlighet, anknytning och temperament. Anette Hellman (2013) fil doktor, diskuterar i sin avhandling *Vardagsliv på förskolan ur ett normkritiskt perspektiv* hur de yngre barnens kön skapas i sociala processer på förskolan. I denna finns observationer vilka studerar barns förhållande till mellanrum.

2.1 Väntan ur ett kulturetnografiskt perspektiv

Beckmans (2009) avhandling diskuterar hur väntan existerar i mellanrum, där väntan kan ses som planerade eller oplanerade situationer i vardagen. Benämningen mellanrum betraktas utifrån hur den tidliga tillvaron upplevs. Ett resultat av dennes studie är att mellanrummen kan ses som en tid av ordning med utrymme för reflektion och plats för distansering från ett, som Beckman uttrycker det; "normmanderande yttre". I detta förväntas människan anpassa sig och sträva efter det som i situationen följer normen. Studien lyfter hur det i den upplevda förtätningen av vardagen blir i stunderna av väntan livet äntligen händer. Vidare belyses hur de yttre förutsättningarna för mellanrum aktiveras i vardagens rutiner och hur väntan, om denna är omgiven av visshet, kan vara en resurs. Beckman talar om väntan som en kulturell kompetens i vilken förståelsen och acceptansen av väntans funktion ses som åtråvärd och ett eftersträvansvärt ideal. På en kulturell nivå säger denne att vi lär oss hur länge det är rimligt att vänta och hur vi ska bete oss i dessa stunder. Väntan som förväntan diskuteras som olika

känslor och bilder vilka aktiveras och hur dessa förväntningar ses utifrån diskurser om hur väntan bör upplevas. Den negativa väntan förknippas med rädsla, stress och frustration medan den positiva väntan kopplas till begrepp som sinnlig närvaro och förhöjd livskänsla. Olika former av väntansituationer och hur dessa organiserar subjektet tolkar Beckman utifrån att de kan upplevas som bekräftande och förstärkande - där väntan används som makt, ett förskjutande av jaget - insikt att inte vilja vänta och underminering av jaget där tvivlet och frustrationen blir central. Här lyfts fram hur föreställningar om ungas behov av kortare väntetider stärks i reklam, där anspelningar finns på hur äldre respektive yngre generationer uppfattar tid. Beckman visar på hur väntan i barnlitteratur skildras som något eftersträvansvärt, hur denna fungerar som en kontrast till de stunder vilka är fyllda med det roliga och därmed gör dessa mer värda. I Bergströms (1984) bok *Lycklige Alfons* berättas hur Alfons har tråkigt och längtar efter att det ska hända något, farmor kommenterar nöjd att det är bra att ha tråkigt för då blir det så mycket roligare när något sedan sker. Konflikten i hur generationer har olika uppfattning om tid menar Beckman (2009) speglas i den otålige ungdomen ställd i förhållande till den vuxnes övertygelse om att processer måste få ta tid.

Ehn och Löfgren (2007) säger, i likhet med Beckman (2009), att det råder en dominerande *handlingsorienterad livshållning* i vårt västerländska samhälle; där väntan, rutiner och dagdrömmeri mestadels betraktas som improduktiva tillstånd. Samtidigt finns en dikotomi här, där konsten att vänta måste läras av alla och Ehn och Löfgren (2007) menar att väntan är fylld med normativa föreställningar och utgör en viktig del av uppfostran världen över. Detta lyfter även Beckman (2009) med sina ord om hur förståelsen för väntan är en eftersträvansvärd kompetens. Beckman betonar väntan som en stund av flykt från vardagens måsten, medan Ehn och Löfgren (2007) undersöker betydelsen av väntan och hur denna kan skapa ett maktspel mellan könen, ett maktspel vi sett uppträda mellan barn och pedagog. Barn bör lära sig vänta i olika sammanhang, vilket utgör ett lärande i sig och betraktas som en del av individens socialisering. Ehn och Löfgren lyfter traditionen med lördagsgodis vilket blir en träning i att vänta, en väntan på något trevligt lagom långt fram i tiden. I diskussionen om denna väntan-moral säger de att den disciplinerade kontrollen är det som strävas efter. Detta kan relateras till Beckmans (2009) diskussion om hur förväntan som känsla omges av en tanke om hur den bör upplevas. Ehn och Löfgren (2007) säger vidare att konsten att vänta utifrån ett maktperspektiv även handlar om vad vi väntar på, hur länge och på vilket sätt vi är

beroende av andras välvilja. Även Beckman (2009) lyfter fram yttre faktorer som viktigt för hur väntan upplevs.

2.2 Barnet i forskningen kring begreppet väntan

I en vetenskaplig artikel berättar Mittal et al (2012) om sin studie där barn i åldrarna 2 och 3 år ingår. Försöket används för att ge en bild av barns självkontroll, detta genom att se om barn föredrar en snabb belöning i form av en mindre sådan eller har förmågan att vänta på en större belöning. Resultatet av dessa studier ger en bild av strategier barnen använder sig av för att klara av att vänta. Intresset för studien förklarar författarna med att det i forskning framkommit att barn som i förskolan klarade fördröjd belöning senare, som ungdomar, var mer socialt- och kognitivt kompetenta och bättre på att hantera stress än de barn som inte väntade i försöken. Det som skiljer i Mittal et als (2012) studie från tidigare gjorda är åldern på barnen, vilket utmanar utvecklingsteoretiska tankar om att barn lär sig självkontroll ungefär i fyraårsåldern. De belyser forskning vilken visar att barn yngre än fyra år inte är medvetna om de regler väntan innefattar, samt hur flertalet av barn mellan fyra och sex år utvecklar förmågan till effektiva väntanstrategier, för att när de är sex år veta vikten av att tänka positivt i situationen. Resultatet visar att barn yngre än fyra år kan vänta på belöning, bland treåringarna var dessa fler än bland de som var två. Självkontroll ses som viktig för att kunna lära i grupp, vilket innefattar såväl turtagning som fri lek och organiserade aktiviteter. I studien ges även en annan dimension då den belyser faktorer som barnets temperament, personlighet och anknytning, i samband med försöket fick vårdnadshavaren ge en beskrivning av sitt barn. Mittal et al visar på samband mellan barns temperament och förmågan att vänta, där de fann en skillnad mellan de barn som inte kunde vänta och de som kunde känna på gåvan för att sedan gå undan och vänta. De barn som av vårdnadshavare beskrevs ha förmågan att bestämma sig fort och ansågs vara aktiva, valde den snabba belöningen. De barn som inte väntade var, enligt beskrivning, mer distraherade, rastlösa och uttråkade än de som väntade. Vidare visade forskarna hur dessa i resultatet kan utläsa att de barn som beskrivits som säkra, trots att de rörde vid gåvan för att de frestades, kunde utarbeta en strategi att förhålla sig till tiden. Med hjälp av denna strategi kunde de säkra barnen vänta tills uppgiften var slut, något de barn som beskrevs som ambivalenta misslyckades med.

Hellman (2013) belyser i sin forskning en samlingsituation vi ser relevant för vårt arbete. Den visar hur barn i ett mellanrum förväntas följa de regler som är förknippade med olika rum och situationer. Observationen görs i en lekhall där det, för att markera platser barnen ska sitta på vid samling, finns namn och bild på barnen på golvet. Platserna är organiserade utifrån tanken att samlingsstunden ska bli en lugn stund, därför har hänsyn till barnens temperament och placering i förhållande till pedagog tagits. När det blir dags för samling förväntas barnen sätta sig på sin bild och vänta på pedagogerna. I observationen noterar Hellman hur några av barnen sätter sig bredvid en kompis istället för på sin plats och hur några barn går iväg för att leka. Författaren diskuterar utifrån vad som händer i mellanrummet där barnen befinner sig i en situation, vilken brukar vara vuxenstyrd, utan närvarande pedagoger. Det finns en förväntan att barnen, trots att de får möjligheten att ta makt över situationen, ska förhålla sig som om det fanns en pedagog närvarande. Hellman säger sig se hur några av de äldre barnen utmanar normen. Dessa var barn som pedagogerna kontrollerade genom att ha dem nära sig. I sin tolkning av situationen talar författaren om hur mellanrummet av dessa barn används till att visa att de kan klara sig själv, inte behöver den vuxne som kontrollant. Denna självkontroll är något Mittal et al (2012) lyfter fram som en förmåga vilken är nödvändig för att kunna vänta. Något av de yngre barnen tar i observationen över pedagogens roll och intar därmed en position i vilken denne vill visa sig kompetent nog att göra de vuxnas uppgifter. Hellman (2013) säger att det i förskolan inte planeras för mellanrum i vilka pedagogers styrning uteblir. Om mellanrum diskuteras görs det utifrån tankar att dessa inte ska uppstå om allt är optimalt. Här väcks våra tankar om att det som händer i dessa mellanrum kan visa på kompetenser barnen besitter, förmågor som kanske inte synliggörs under styrda aktiviteter.

Ovanstående perspektiv på barns olika förmågor är något Elisabeth Nordin-Hultman (2004), leg. barnpsykolog, undersöker i sin doktorsavhandling om barns subjektskapande i pedagogiska miljöer. Denne utgår från poststrukturella teorier där allt som upplevs och tänks kommer från de diskurser som dominerar i ett särskilt historiskt och socialt sammanhang. Därmed blir barns subjektskapande socialt konstruerat och en del av kulturen. Betydelsen för vår studie ser vi finns i Nordin-Hultmans forskning om hur barn i situationer betraktas som olika kompetenta. Här kan vi se en koppling till Hellmans (2013) tankar om barns kompetenser i olika situationer, detta då Nordin-Hultman (2004) lyfter hur barn som i en situation kan ses inte kunna koncentrera sig och visa uthållighet, i en annan självvald

situation kan arbeta mycket ihärdigt för att nå ett resultat. Nordin-Hultman konstaterar att barns görande, känslor och tankar alltid skapas utifrån de möjligheter situationer och miljön skapar.

2.3 Sammanfattning tidigare forskning

I såväl Beckman (2009) som Ehn och Löfgrens (2001, 2007) forskning lyfts väntan fram som improduktiv i ett samhälle vilket eftersträvar effektivitet, detta ställs mot individens önskan om tid att reflektera och finna mening. Ehn och Löfgren talar om hur alla måste lära sig att vänta och Mithal et al (2012) belyser hur barns förmåga att vänta kopplas till förmågor som att fungera socialt och hur de hanterar stress längre fram i livet. Även Beckman (2009) diskuterar att väntan lärs såtillvida att det behöver en förståelse för hur länge det är rimligt att vänta och hur det förväntade beteendet är i dessa stunder. Här blir Ehn och Löfgrens (2007) tankar om väntan som norm synliga. Nordin-Hultman (2004) sätter fokus på vem barn kan vara i olika miljöer och situationer beroende av de förutsättningar som ges i stunden, vilket även Hellman (2013) visar på då barn själv tar kontroll i mellanrum som uppstår när pedagoger inte är närvarande och hur de därmed utmanar normen. Mithal et als (2012) belyser hur förmågan att ha strategier för väntan utvecklas tidigt, hos en del barn redan i tvåårsåldern.

En reflektion är motsatsen som kan ses, då vuxna utifrån Beckmans (2009) resultat ser sin egen väntan som ett sätt att finna ro, medan barns väntan är omgärdad av regler, något såväl Beckman som Ehn och Löfgren (2001, 2007) diskuterar. Här inbegrips ett omsorgsperspektiv där förskolan enligt *Läroplan för förskolan* (Lpfö 98, 2016) ska erbjuda barnen en väl avvägd dagsrytm och miljö, samt en verksamhet präglad av en pedagogik där omvårdnad, omsorg, fostran och lärande bildar en helhet. Ur ett kulturanalytiskt angreppssätt ämnar vi likt Ehn och Löfgren (2001) intressera oss för de koder, föreställningar och värden som människor delar och kommunicerar och där även det handlingsorienterade perspektivet inbegrips, som barns olika görande i väntan.

3. Teoretiska perspektiv

I detta kapitel redogörs för begreppet väntan och vad som kan innefattas i detta utifrån ett vardagligt och återkommande fenomen i förskolan. En del av väntan sker i fysiska mellanrum. Om de tidsliga mellanrum säger förskolläraren och fil.dr i pedagogik, Maria Øksnes (2011) att dessa innefattar det inofficiella livet. De normativa aspekterna på väntansituationerna belyses av Ehn och Löfgren (2001, 2007) och Björkman (2010) lyfter förmågan att kunna vänta som en del av socialiseringsprocessen. Väntan studeras utifrån ett maktperspektiv där sociologen och filosofen Michel Foucaults (2017) maktanalys och olika begrepp redogörs. Detta perspektiv används som underlag för förståelsen och innebörden i hur makt kan se ut; hur och på vilket sätt den används, tolkas och regleras i förhållande till väntan och relationen mellan barn-pedagog. Här belyses makt som en disciplinering, "normalisering", ett begrepp vi närmare lyfter i förhållande till hur pedagoger organiserar rummet och tiden, detta i syfte att eventuellt reglera och normalisera barns aktiviteter i såväl fysiska som tidsliga mellanrum. Den amerikanske professorn i sociologi William A. Corsaros (2005) teorier om kamratkultur diskuteras i förhållande till vad barn gör tillsammans i väntan.

3.1 Maktperspektiv

Väntan studeras utifrån hur barnen själv använder sin tid, vilket innefattas av olika strukturer på förskolan. Dessa styrs av regler, rutiner, normer och värden. I frågan om väntan används som kontroll i förskolans värld belyses maktperspektivet; vilken makt får eller tar barnen över mellanrummen? Makten utövas indirekt eller osynligt i vardagens rutiner, i reglering av tid och rum. Hörnqvist (1996) diskuterar i boken *En annan Foucault. Maktens problematik* Foucaults begreppsliggörande av makten och likställer den med en produktiv kraft som genomtränger kroppen, producerar saker, förorsakar lust, frambringar vetande och producerar diskurser. I denna kraft försöker barn göra rätt eller ta kontroll över sin situation. Även Nilsson (2008) betonar Foucaults tankar om makten som dynamisk. Detta innebär att barn som befinner sig i underläge vid ett tillfälle kan vara i överläge vid ett annat. Varje relation existerar i en maktrelation och makten är produktiv i den bemärkelsen att denna förändras hela tiden i relationer mellan barn-barn och barn-vuxen.

Foucault (2017) menar att makten har gjorts “automatisk och avindividualiserad”, vilket innebär att denna fräntas individen och förläggs till strukturer i miljön. De strukturer som råder inom förskolans värld diskuterar Nordin-Hultman (2004) utifrån Foucault som ett normsystem, starkt disciplinerande och övervakande då det kommer till rum och tid. Genom att organisera rum, platser, aktiviteter och handlande, disciplineras barn utifrån ett visst ändamål. Detta kan t ex vara då pedagoger ska förflytta barn till en viss plats som vid en matsituation eller vid påklädning i hallen. Här förväntas barn följa ett visst mönster och helst handla enligt den gängse planen. Hörnqvist (1996) beskriver Foucaults begrepp *panopticon*, hur de normaliserande maktteknikerna förmedlas genom övervakning. Detta inverkar på strukturer i samhället och på individens handlingar, där denna övervakning även tränger vidare in i karaktärsdragen. Foucault menar att det inte behövs materiella begränsningar, bara en inspekterande blick. I förhållande till Nordin-Hultmans (2004) ord där en organisering av rum och aktiviteter i förskolan utgör en form för disciplinering, blir övervakningen, *panopticon*, en dold eller omedveten reglering i de dagliga rutinerna.

Foucault (2017) menar att rummet bearbetas enligt *inrutningens princip*, vilket i stort innebär att det finns en plats för varje individ. Denna utgår från barnet som subjekt och är påverkningsbar utifrån att den konstrueras och inbegrips som en kontrollerande maktfaktor. Här kan denna inrutade miljö i förskolans värld innefattas av den rumsliga planeringen; tilldelade platser för barnen t ex vid måltid, i hallens fack eller placering i kö. Detta benämner Foucault som *handlingens utformning i tiden* vilken följer en viss dagsrytm. Dagsrytmen innehåller flera olika övergångar mellan aktiviteter, övergångar vilka skapar stunder av väntan och frågan här blir om handlingsutrymme skapas för barnen. Foucault (2017) diskuterar tiden som disciplin då han talar om det uttömmande utnyttjandet, där utfyllnaden av tiden blir viktigare än användandet av den. Ett exempel på detta kan vara pedagogers vilja att, genom att fylla mellanrummen, se till att barn har något att göra.

3.2 Perspektiv på begreppet *väntan*

Øksnes (2011) skriver att i mellanrummen existerar det inofficiella livet där det groteska, leken, det roliga, det förkastade och tabubelagda odlas. I detta inbegrips pedagogers uppfattning om vilken lek eller görande som är normalt eller korrekt, i vår studie kopplas detta till stunder av väntan där barn agerar oönskat i situationen. Øksnes säger att barns lek

disciplineras av tiden och organiseringen av rummet, detta för att normalisera barns aktiviteter. I boken *Lekens flertydighet. Om barns lek i en institutionaliserad barndom* diskuterar denne att barn ska betraktas som sociala aktörer; subjekt vilka kan bidra med egna erfarenheter. Utifrån detta kan väntan betraktas som en del av barns vardag, där barn ibland bara behöver vara i väntan utifrån dess egna villkor - där barnet är den sociala aktören eller subjektet i väntan.

Ehn och Löfgren (2001) redogör i boken *Kulturanalyser* för hur tidsbegrepp markerar förändring och kontinuitet i vardagslivet. De inventerar olika tidsbegrepp som samtidighet, realtid, det förflutna och dödtid. Här inbegrips även begreppet väntan och om denna likställs med dödtid, betraktas då denna tid ha ett icke värde eller visar våra observationer och intervjuer något helt annat resultat?

3.3 Normativa föreställningar kring väntan

Ehn och Löfgren (2007) belyser hur väntan är fylld med normativa föreställningar och en del av barns uppfostran. Inom kulturanalysen organiseras tillvaron utifrån bestämda kategorier, där Ehn och Löfgren (2001) lyfter olika teman som *kaos/ordning*, *individ/kollektiv*, *natur/kultur* och *makt/hierarki*. Motsatsparen har använts då vi studerat olika värderingar och förhållningssätt relaterat till väntan som fenomen. Då vi studerat kaos och ordning har vi urskiljt olika uppfattningar om vad som är normaliteten i att kunna vänta, vilket kan relateras till Øksnes (2011) tankar kring det groteska och tabubelagda. När vi tittat på makt/hierarki och ställt frågor som Ehn och Löfgren (2001) om efter vilka principer auktoritet, inflytande och rang tilldelas, väcks tankar kring hur detta konkret ser ut mellan barn-barn, barn-miljö och barn-pedagog. Begreppet väntan i förskolan i förhållande till ovanstående resonemang blir då kulturellt laddat, värt att förhålla sig till och med hjälp av de etnologiska glasögonen granska motsatspar.

Gymnasieläraren och dramapedagogen Lotta Björkman (2010) beskriver i antologin *Normkritisk pedagogik. Makt, lärande och strategier för förändring*, normer utifrån ett socialiseringsperspektiv. Normen för väntan i förskolan ses som något barn förväntas kunna. Björkman lyfter pedagogernas dubbla uppdrag; att skapa både kunskap och sociala värden, där "lära sig att vänta" ingår i socialiseringsprocessen. Hon beskriver vidare hur elever omedvetet anpassar sig till underliggande och outtalade förväntningar. Hur ser

förutsättningarna ut för barns egna kreativitet, fria utrymme och behov av andrum på förskolan? Detta kopplas till vår frågeställning om hur pedagoger tänker och diskuterar runt väntan. Ur ett normkritiskt bemötande handlar detta om vilket utrymme barnen får, där en tanke är om det är möjligt för barn att få välja vem och var det får vara i stunder av väntan? Filosofen och genusforskaren Judith Butler (2007) argumenterar för att kännedom om våra egna kroppar inte kommer till genom en naturlig process, utan konstrueras. Hon menar att människor ändrar sina positioner och sitt subjekt beroende på sammanhang, vilket sker i förhållande till rådande strukturer och normer i barns vardag. Intressant är då att se vad barnen gör i väntan och hur de kan tänkas få strukturera sin tid?

Corsaro (2005) beskriver kamratkultur som en sammansättning av regler, normer, traditioner och beteenden vilka utvecklas inom en grupp barn som umgås regelbundet. För att tolka och förstå de gemensamma aktiviteter eller agerande barnen utför och hur de tillsammans utvecklar normer, blir Corsaros begrepp *tolkande reproduktion* och *sekundära anpassningar* relevanta i våra barnobservationer. Dessa begrepp kan förklara barns gemensamma aktiviteter och handlande i stunder av väntan.

The term *interpretive* captures the innovative and creative aspects of children's participation in society.

The term *reproduction* captures the idea that children are not simply internalizing society and culture but are actively contributing to cultural production and change.

(Corsaro, 2005, s. 18)

Att tolka och reproducera blir betydelsefullt utifrån att barn försöker förstå företeelser i miljön de befinner sig. I socialiseringsprocessen tar barn till sig vuxenvärlden genom att härma det vuxna gör och säger. Barnen tolkar sedan utifrån sin vetskap och förmåga, här t ex kring regeln att alla behöver lära sig vänta i toalettkön. Även Øksnes (2011) beskriver barn som sociala aktörer vilka bidrar med egna erfarenheter. I relation till att barn tolkar och reproducera i sin vardag erfar pedagoger att de ibland gör motstånd mot vuxnas regler på förskolan. Detta motstånd kallar Corsaro (2005) för sekundär anpassning, vilket betyder att barn utför en form av kollektivt motstånd riktad mot de vuxna, något vi delvis ser och tolkar i utförda barnobservationer.

3.4 Fysiska mellanrum

De fysiska mellanrummen, de icke väldefinierade rummen som finns inte minst i institutionella miljöer, såsom trappavsatser, förråd och hallar diskuterar Eva Gulløv, professor i antropologi och Susanne Højlund, lektor i antropologi (2006) som utrymmen vilka ofta glöms bort i forskares undersökningar. De menar att barnen själva skapar innehåll i rum och aktiviteter och att detta ofta inte överensstämmer med den tänkta användningen av dessa utrymme. Vidare betonas att studier om vad barnen gör i dessa fysiska mellanrum kan ge en annan bild av det sociala samspelet, än studier vilka koncentreras till rum vars användningsområde är pedagogiskt definierade. Då en del av barnens väntan tillbringas i dessa rumsliga mellanrum blir de aktuella i vår studie. Vad gör barnen då de väntar på vilan eller i gången utanför toaletten?

3.5 Ställtid, tidsligt mellanrum och rytm

Jönsson (1999) beskriver, som tidigare nämnts, väntan utifrån *ställtid*; den tid det tar att ställa i ordning, ställa till rätta så att man sedan kan börja göra något, en omställningstid. Denna ställtid fungerar därmed som en produktiv tid, och benämns i förskolans värld som mellanrum. Med mellanrum menar vi tiden mellan aktiviteter, då inget bestämt händer. Jönsson (1999) säger att en ska vara rädd om denna tid och ta tillvara på de kreativa tankar som infinner sig. Begreppet mellanrum är aktuellt i vår studie då detta kopplas till väntan, det tidsliga mellanrummet benämns fortsättningsvis i texten som mellanrum endast.

3.6 Sammanfattning teoretiska perspektiv

Väntan studeras utifrån Foucaults begrepp gällande makt där den antas vara dynamisk i en relationen såsom den mellan pedagog och barn. Utifrån detta synsätt fräntas individen makten, vilken ses vara beroende av den fysiska och tidsliga miljön i sammanhanget, den sk inrutningens princip. Detta påverkar i sin tur innehållet barn skapar och utvecklar tillsammans i den kamratkultur och dagliga verksamhet som finns på förskolan. Makt enligt Foucault består av en produktiv kraft, en kraft som förändras konstant i relationer. Detta är något vi intresserat oss för i relationen mellan barn-pedagog och då även i förhållande till hur barn reproducerar det vuxna gör.

4. Metod

Vi har valt att använda oss av kvalitativ metod, detta utifrån de tankar Larsen (2009) förklarar med att undersökningens syfte styr valet av metod. Denne diskuterar att den kvalitativa metoden är bäst då enskilda fenomen studeras, detta för att få en helhetsförståelse. I en kvalitativ undersökning samlas kvalitativa, d v s icke mätbara data. Ingelström (2016) talar om hur en trovärdig bild av det som händer kan ges genom att testbara teorier formuleras och att det undersöks hur dessa överensstämmer med insamlat material. Materialet vi använt oss av är intervjuer och observationer. Barnen har observerats i stunder där yttre förutsättningar gör att de väntar och detta har dokumenterats med hjälp av fältanteckningar och filminspelning. Några av de äldre barnen intervjuades om vad det innebär att vänta. Då vi även önskat belysa pedagogers förhållande till barns väntan, har en gruppintervju med dessa gjorts.

4.1 Pedagogintervju; metodval, urval och genomförande

Insamlingen av empiri inleddes med gruppintervju av pedagoger. Anledning var att de många samtyckesblanketterna för medverkan i studien tog tid att få in, men även tankar om vilka situationer i väntan pedagogerna skulle lyfta fanns med. Syftet var att använda dem tillsammans med barnobservationer för att skapa en vidare förståelse för det som sker. Intervjun utförs som kvalitativ semistrukturerad forskningsintervju, något Dalen (2007) förklarar som att samtalet är inriktat på ett bestämt ämne forskaren valt ut i förväg. Alvehus (2013) diskuterar hur denna form av intervju centreras runt ett ämne och att frågorna är öppna, så till vida att inga svarsalternativ ges och utrymme att påverka innehållet skapas. Alvehus poängterar hur det därmed ställs krav på intervjuaren att lyssna aktivt, att inta en lyssnande roll samt använda sig av följdfrågor. Även beaktandet av att alla inte har samma åsikter och att det därför är viktigt att låta alla i gruppen komma till tals är av stor vikt. Här är det centrala att få fram informanternas motiveringar och reflektioner kring vad som händer i mellanrummen och vad de ser i barns väntan, samt höra deras tankar runt utnyttjande av denna tid.

Urval

Vid val av pedagoger att intervjua i studien gjordes detta utifrån förskollärare vi har en relation till. Dessa ingår i en fokusgrupp på en förskola, en grupp som är vana vid att framföra sina åsikter och diskutera. Denna erfarenhet ser vi som en resurs i vår intervju. Alvehus (2016) förklarar fokusgrupper med en samling personer, vilka under överinseende diskuterar ett specifikt ämne, under en begränsad tid. Vid intervjutillfället var gruppen mindre än den brukar vara och representerades av tre förskollärare. Intervjun varade i ca 50 minuter och ljudupptagning togs för att alla tankar och svar skulle kunna beaktas.

Genomförande

Intervjuer med förskollärare utförs dels för att fördjupa det insamlade materialet från barnobservationer och för att kunna jämföra och vidga perspektivet kring begreppet väntan. Samtyckesblanketter utdelades på förhand och därefter presenterades vår studie kortfattat för pedagogerna. Ljudupptagning togs utifrån tanken att nyanser i samtalet då kan uppmärksammas och för att ingen information ska förbises. Den spontana reaktionen efteråt var att ämnet väckte många tankar och att reflekterandet kring begreppet väntan satte igång en tankeprocess hos pedagogerna.

4.2 Barnintervju; metodval, urval och genomförande

Barnen intervjuades för att deras egna ord om väntan ska finnas med, dessa blir ett komplement till gjorda observationer. Doverborg och Pramling Samuelsson (2012) diskuterar att gruppintervjuer med barn kräver en förståelse för barnen i den rådande kontexten, där de barn som gärna pratar kan ta över och lämna de mer tystlåtna barnen utanför om denna inte finns. Här kan vi i vår barnintervju urskilja hur intervjuaren i samtalet med ett barn som svarar kortfattat vill få detta att utveckla sitt svar, där en risk kan vara att dessa frågor leder barnet i dess svar. Även Dalen (2007) betonar vikten av förförståelsen för de som intervjuas, detta för att forskaren har större möjligheter att utveckla teorier från insamlat material om denna finns. Då barngruppen är bekant för oss ser vi detta som en fördel, men det innebär också att vi måste vara extra lyhörda och inte låta våra föreställningar om barnen sätta gränser.

Urval

Gruppen av barn vid intervjutillfället bestod av 15 barn i åldrarna 3-5 år. Av dessa var det åtta barn som var aktiva i intervjun, övriga valde att inte svara genom att antingen signalera med sina kroppar genom att vända sig bort eller genom att med ord uttrycka att de inte ville säga något

Genomförande

Intervju med barn gjordes för att försöka få en bild av deras perspektiv på väntan. Den kan ses som ett komplement till gjorda observationer. Data samlades in genom en ljudupptagning då barnen i en samlings situation blev tillfrågade att fundera över att vänta.

4.3 Barnobservationer; metodval, urval och genomförande

Med syftet att se vad som händer i väntan då barnen själva strukturer stunder som dessa används barnobservationer som metod för att komma nära olika händelser och beteenden. Denscombe (2018) talar om att vid deltagande observation ska särskild vikt läggas vid att få ett inifrånperspektiv och bevara den vardagliga miljön, detta för att barnens görande ska påverkas så lite som möjligt. De som observeras är medvetna om forskarens närvaro och metoden är vald utifrån kriterierna att observera utan att påverka den naturliga miljön för mycket. Som deltagande observatör är det viktigt att dokumentera observationerna; fältanteckningar är ett verktyg där forskaren beskriver kontexten och reflekterar över de händelser eller beteenden som observerats. Dessa har här använts i spontant uppkomna situationer där filmdokumentation inte har varit möjlig eller hunnits med i ögonblicket. Det huvudsakliga redskapet för metoder som bygger på deltagande observation är enligt Denscombe (2018) forskaren som person. Personliga erfarenheter och värderingar kan tänkas inverka, därmed tänkte vi att det är av stor vikt att gå in studien med ett öppet sinne och nyfikenhet. Emilsson (2014) beskriver detta som att få tillgång till andra "glasögon" och på så vis växla perspektiv och upptäcka något nytt. Att även reflektera kring det som inte händer och ifrågasätta de egna ståndpunkterna är något som Ehn och Löfgren (2001) skriver om som *kontrastering*. De förklarar kontrastering som att kartlägga gränserna mellan oppositioner som är medvetna och legitima, samt att konstruera motsatser som inte finns verbaliserade. Här kunde vi som observatörer inta en roll av att vara novis i barnens värld och öppna upp för

en medvetenhet i att finna motsatser, t ex barn-vuxen, vila-arbete och ordning-kaos. Observation utgör en användbar metod för att skapa förståelse för barnens tillvaro på förskolan och komma nära det fenomen som studeras; här det som händer i väntan och vad barnen gör med denna, samt hur detta kommer till uttryck. För oss som forskare betyder det att få syn på det barnen visar och ger uttryck för. Urvalet av empiri vilken forskaren väljer att presentera säger Gulløv och Højlund (2003) blir ett perspektiv på verkligheten som tolkas i forskarens konstruktion av verkligheten. Författarna menar att det inte är barnens egen förståelse som presenteras utan empirin är en produkt vilken skapas i forskningsprocessen och är avgörande av de förhållande som finns i undersökningen och i kommunikationen mellan informatör och forskare. Här diskuterar Gulløv och Højlund risker med att inte kunna bortse från den maktfördelning som finns på institutionen, där den vuxnes position kan prägla dennes tolkning. Detta var något vi behövde förhålla oss till.

Urval

Barnobservationer är gjorda på två avdelningar på samma förskola, en avdelning med yngre barn i åldern 1-3 år, bestående av 20 barn. Den andra avdelningen är 27 äldre barn, i åldern 3-5 år. Då vår ambition var att studera vad barnen gör i situationer som väntan, valde vi att observera övergångssituationer under en hel dag, det är i dessa vi placerat kameran på en hylla. Stunderna utgör de dolda eller outtalade tillfällena under dagen då pedagoger inte är närvarande på så vis att de är mitt uppe i en daglig rutin, där mellanrummet uppstår vid byte av aktivitet och förberedelse för någonting nytt. Urval av filminspelning baseras på det material som visar på vad barnen gör i väntansituation och observationerna som redovisas är:

- 1: Flicka, 2 år, torkar av bord
- 2: Barn kring ett bord vid lunchtid; en flicka och två pojkar i 2 -årsåldern
- 3: Pojke 2 år, nattar kompisar.
- 4: Tre barn, 2 år, väntar på att få börja måla
- 5: Nio barn, 4-5 år , i kösituation vid toalett.

Genomförande

Barnen observeras i stunder av väntan för att öka förståelsen för hur de agerar i denna, där observationer av barn görs i de situationer då övergångar sker och där stunder av väntan

träder in. De yngre barnen uttrycker sig genom sin kropp och i observationerna görs försök att tolka barnen ur deras perspektiv. Vi som forskare är synliga för barnen men förhåller oss relativt passiva för att kunna iaktta och göra anteckningar. Barnen är medvetna om vår närvaro och interagerar med oss. Här ser vi stora fördelar med att använda oss av filmning i situationerna då det är svårt att göra dessa korrekta och utförliga i barns omedelbara närvaro. I de flesta observationerna är en Ipad placerad någonstans i rummet, på en hylla eller ett bord, för att fånga en så autentisk händelse som möjligt. Ibland har detta dock varit svårt p g a placeringen och då har vi som observatör haft denna i handen. Val av filminspelning i tillfälle där väntan sker skapar en tydligare inblick i vad som händer. Detta material ger oss möjligheten att se och tolka barnens kroppsspråk, inte minst hos de barn som uttrycker sig starkast med detta, alltså icke verbalt.

4.4 Transkribering

Transkriberingen av materialet talar Alvehus (2016) om som analysens första steg, då det förekommer en tolkning när det talade ordet blir till text. Samma sak händer vid transkribering av insamlat bildmaterial då detta görs efter forskarens tolkning av situationen. Vilken sorts transkribering som görs diskuterar Alvehus efter hur analysen ser ut. Vi valde att utföra en variant av täta beskrivningar där Ehn & Löfgren (2001) menar att beskrivningen bör ge en så detaljerad och fyllig bild som möjligt, här av väntan som ett fenomen på förskolan. Etnologerna menar vidare att etnografen eller den täta beskrivningen samtidigt ska hindra oss från att dra förhastade slutsatser, men att den bör fånga det mångtydiga och det motsägelsefulla. Därmed blir det viktigt att vi som forskare läser och tar del av varandras insamlade material och förhåller oss nyfikna och öppna för olika synvinklar. Här fungerar våra reflektioner tillsammans som en metodologisk utgångspunkt. I urvalet av såväl observationer som intervjuer har relevansen till fenomenet väntan som sådan varit central med tanke på strukturering av tiden, de speciella stämningar som uppkommit och uttalanden som gjorts. Rennstam och Wästerfors (2015) menar att transkription av intervjumaterial skapar förutsättningar för narrativ analys, vilket innebär att vi återberättar det som sägs eller beskrivs av pedagoger och barn. Detta gäller även för de barnobservationer som utförts, där vi studerat, skrivit ner och tolkat barns kroppsliga och språkliga uttryck, vilket transkriberats så detaljerat som möjligt, för att i nästa steg korta ner till en mera narrativ version.

4.5 Forskningsetiska överväganden

Att involvera barn och anställda i en undersökning innebär många etiska frågor att ta i beaktande. Då vi är bekanta med fältet som sådan, d v s förskolan är det av stor vikt att kunna påvisa att observationer, barn- och pedagogintervjuer genomförts på ett etiskt korrekt sätt. Vetenskapsrådet (2017) har formulerat ett antal riktlinjer att förhålla sig till vid görandet av studier på förskolan. Det första kravet är *informationskravet*, där vi som forskare informerar barn, föräldrar och pedagoger om vår undersökning. Det andra kravet är *samtyckeskravet*, vilket innebär att samtyckesblanketter om denna studie lämnats ut till föräldrar och pedagoger. I blanketterna har det tydligt informerats om möjligheten för såväl barn, föräldrar som pedagoger att när som helst avbryta sitt deltagande. Det tredje kravet är *konfidentialitetskravet* som betyder att allt insamlat material sparas så att endast forskarna har tillgång till detta. Det insamlade materialet kommer att förstöras då arbetet är slutfört, vilket leder oss till *nyttjandekravet* som innebär att inget av detta kommer att användas för annat syfte. Undersökningen utförs med största respekt för individen och dokumentationen görs på så sätt att inget barn blir kränkt eller utsatt, om något barn på något sätt uttrycker detta avbryts observationen.

4.6 Sammanfattning metod

Vi har valt att använda flera olika metoder vid insamlandet av material, detta är något Alvehus (2016) benämner som triangulering. Denne diskuterar hur detta ofta görs för att få en bättre bild av objektet. Nackdelarna kan vara att olika metoder ger olika sorters svar på samma ställda fråga. Genom att med de olika metoderna dela upp fenomenet i olika aspekter utifrån det Alvehus benämner som kristallisering, väljer vi att se på fenomenet väntan både ur barns och pedagogers perspektiv. Detta sätt att förhålla sig till metoder säger Alvehus bidrar till en empiriskt grundad och nyanserad bild av fenomenet, därmed inte tvunget en mer precis sådan.

5. Resultat och analys

Följande kapitel redogör för de intervjuer med barn och pedagoger samt barnobservationer som gjorts med syfte att se vad som händer i väntan. Här studeras de strategier barnen använder sig av och analyseras utifrån normer och de förutsättningar vilka påverkas av pedagoger och av miljön. Genom att beskriva vad som händer i olika mellanrum vill vi skapa en så realistisk bild som möjligt. Följande observationer diskuteras och analyseras utifrån de teoretiska begrepp vi valt för studien; såsom makt, kaos/ordning och normstyrd förväntan. Analyserna flätas samman med pedagogernas uttalande och barns egna tankar.

5.1 Makten i förhållande till barns väntan

I gjorda barnobservationer blir det tydligt hur pedagogens närvaro är avgörande för vilket utrymme barnen ges att själv ta makten över mellanrummen

Observation 1, händer vid vilan hos de yngre barnen. De barn som inte sover brukar få se på film medan pedagogerna somnar övriga barn, men vid observationstillfället väljer pedagogen att inte erbjuda detta.

En pedagog står placerad vid en barnvagn i rummet, samtidigt som en pojke och en flicka sitter i soffan för att vänta på att barnen ska somna. Detta är något de gör för att invänta en pedagog. Pojken hasar sig upp på fönsterkarmen bakom soffan och tittar bort mot den upptagna pedagogen. Han tycks ha ett leende på läpparn, då detta inte är tillåtet och är något barnen tidigare fått tillsägelse för. Pojken tycks vänta på denna tillsägelse, men får bara en huvudskakning till svar. Flickan ber pedagogen om lov för att få torka av borden. Pedagogen tar då hastigt fram trasa och sprayflaska med diskmedel och återgår sedan till vagnen. Flickan börjar att spraya, tar ögonkontakt med pedagog ibland, torkar av bordet med stora rörelser och förflyttar sig hela tiden runt det runda bordet. Hon söker bekräftelse hos pedagogen och rör sig i takt med den lugna musik som spelas. Sen fortsätter flickan med att torka en stol, för att därefter förflytta sig bort till ett annat bord medan hon säger till pedagogen: “torkar bara lite” och “nu tar jag det andra bordet”. Flickan håller ögonkontakt med pedagogen, men inväntar inget svar. Under hela observationen uppmärksammar hon barnet som ska somna genom att se bort mot vagnen. Barnet i vagnen har ännu inte somnat då pedagogen blir avlöst för lunch och när denna sedan återvänder säger flickan: “hon har somnat nu”.

Vi ser i observation 2 ett annat exempel på en situation som belyser en maktsituation i ett mellanrum. I observationen sitter en yngre pojke kvar runt matbordet efter han ätit klart. Pojken deklarerar att han är "färdig" och önskar duka av, han söker bekräftelse från en pedagog, vilken ger denna genom att säga: "duka av?". Strax efter säger pojken: "duka av den, duka av den" och tar sin tallrik och lämnar bordet för att skrapa av denna. Vi uppfattar pojken som kompetent i sin handling då han tar egna beslut och visar att han kan, men söker vid flera tillfällen bekräftelse från pedagogen, t ex då han återvänder för att hämta sitt glas.

Förskollärarna i pedagogintervjun kommer i diskussionerna in på makten som finns i förhållande mellan pedagoger och barn. Om matsituationer säger dessa hur stunden regleras av pedagogerna då de bestämmer att barnen ska sitta vid bordet och vänta på maten. Denna reglering förklarar de delvis med att om barnen vill göra något annat, som att bygga pussel, och pedagogen ser att det inte kommer att hinnas klart innan maten kommer, kan det vara mindre jobbigt för barnen att sitta och vänta än att behöva avbryta en aktivitet. Även att pedagogerna serverar grönsaker till barnen då de sitter och väntar på maten nämns i intervjun, detta säger pedagogerna görs för att det inte ska bli tråkigt för barnen att vänta.

Vi tolkar att barnen i observationerna tar makten över mellanrummen. Pojken som sitter på fönsterkarmen utmanar pedagogen i den bemärkelse att han prövar i situationen sådant som inte är tillåtet. Han vet att pedagogen är upptagen och att denna inte har möjlighet att lämna sin position vid vagnen. Flickan använder tiden till att pröva det hon ser vuxna göra, vilket blir en balansgång i handlandet där hon imiterar och reproducerar det de vuxna gör för att göra det till sitt. Här ser vi hur mellanrummet i sig blir en resurs då flickan skapar en situation som skiljer sig från det stillasittande filmtittandet. Maktperspektivet återkommer i tolkningen av observation 2, då pojken söker bekräftelse från en pedagog. Detta kan ses som uttryck för en maktaspekt där pojken frågar för att få tillstånd att handla efter ett visst mönster. Vår tolkning är att pojken delvis tar makten över sin väntansituation då han säger att han är "färdig" och önskar duka av, vilket han även gör. Samtidigt vet han vad som förväntas av honom då han lämnar bordet och dukar av sin tallrik, vilket påvisar inrutningens princip där barnets handling påverkas av de normer och rumsliga innehåll som råder kring dagliga måltidsrutiner.

Pedagogens sätt att vanligtvis fylla mellanrummet med film ser vi som ett exempel på tidens användande som disciplin, där utfyllnaden av denna är viktigare än hur den används.

Beckman (2009) belyser hur de yttre förutsättningarna för mellanrum aktiveras i vardagens rutiner och poängterar hur väntan kan vara en resurs om den är omgiven av visshet, då båda situationerna är bekanta för barnen blir den en sådan. Ur ett maktperspektiv kan handlandet kopplas till tankar att makten är dynamisk. Vi ser detta när pojken i observation 1 utmanar pedagogen då denna är upptagen och då flickan äger kompetensen i sitt handlande, och säger: "nu tar jag det andra bordet". Hon håller ögonkontakt med pedagogen, söker bekräftelse, men inväntar inget svar. Såväl flickan som pojken är trygga i situationen och deras kroppsliga beteende utgör en del av det kompetenta subjekt som Øksnes (2011) benämner. Den produktiva kraften ses genomsyra pojkens agerande i situationen, han önskar göra rätt i att duka av och ta kontroll över sin egen väntan, men vill likväl få bekräftelse från en pedagog. Detta utgör även ett mönster i handlingens utformning i tiden där Foucault (2017) menar att det uppstår ett förväntat utrymme i tiden, här mellan aktiviteterna måltid och vila - en stund av väntan - där barnen förväntas följa ett visst mönster, "nu ska alla duka av" - mönstret. Pedagogen i pojkens närvaro bekräftar genom att säga: "duka av?". Vi antar att makten nu ligger i pedagogens händer, men strax efter säger pojken: "duka av den, duka av den" och han övertar makten då han tar sin tallrik och går. Makten är hela tiden dynamisk; pojken befinner sig i ena stunden i underläge, men i nästa stund då han går iväg är han i överläge. I pedagogintervjun kan vi urskilja hur dessa i sin omsorg styr situationer på ett sätt som de anser hjälper barnet att hantera väntan. Därmed undviker de, av pedagogerna sedda, kaoslekar som kan uppstå i ostrukturerade situationer.

5.2 Kaos och ordning i mellanrummen

Ett exempel på hur barn vill göra rätt i situationen ser vi i observation 3, där en pojke vaggar en kompis då det är dags för vila hos de yngre barnen. Barn och pedagoger har rutiner varje dag, ett upprepande rörelsemönster i den dagliga verksamheten.

Då pedagoger är upptagna i olika rum saknas det vid detta tillfälle en pedagog vid vilan i det lilla rummet. En pojke på två år placerar sig sittandes mellan två madrasser. På dessa har en flicka redan somnat och ett annat barn vaggas lite nätt av den sittande pojken. Den andra handen låter han ligga på den sovande flickan. Pojken upptäcker plötsligt att han observeras; reser sig hastigt och lägger sig på sin egen madrass.

I observation 2 kan vi se ett annat exempel på vad barnet gör då ingen pedagog finns nära och styr i mellanrummet, då en av pojkarna som ätit färdigt sitter och väntar på att få lämna bordet.

Pojken rör runt med pekfinger i såsen och en flicka vid samma bord studerar det han gör. Sedan upprepar flickan pojkens beteende då även hon rör runt med sitt pekfinger i såsen för att sedan slicka av det.

Vad som händer då pedagogen är upptagen med annat, även om de här befinner sig i situationen, ser vi i observation 4. Tre barn, pojkar i två-årsåldern, sitter placerade runt ett lågt bord med vaxduk och de har alla förkläde på sig, samt en pensel i handen. De väntar på att pedagogen ska komma och hjälpa dem med målning.

Pojkarna sitter med sina penslar i munnen och ger ljud ifrån sig. De härmar och iakttar varandra och tappar sina penslar i tur och ordning. En av pojkarna börjar röra runt med sin pensel i en tom målarpalett. Han övergår sedan till att vända på penseln så penselborsten nu kommer in i munnen och säger samtidigt: "driicka, driicka då, alla så". Han försöker få med de båda pojkarna som sitter vid bordet, men de besvarar honom inte. Då lutar han sig över hela bordet för att kunna nå dem. Pedagogen är nu redo för uppgiften att måla ett pussel, vilket denne markerar med orden "nu, nu har vi pusselbitar".

Förskollärarna i pedagogintervjun säger att de använder sig av strategin att styra upp väntan i förväg för att undvika kaos. De är överens om att mellanrummen blir lättare för pedagogerna att hantera då det är färre barn och diskuterar även hur temperament hos barn kan vara avgörande för vad som sker i stunden.

Vår tolkning av det som sker i observationerna är att pojken i observation 3 har sett vad de vuxna brukar göra vid vilan och i väntan på att en pedagog skall komma gör han likadant. Han förväntas ligga på sin egen plats, men tar eget beslut att natta sina kompisar. Pojken uttrycker en förmåga till att handla, han tar makten över sin egen tillvaro i stunden. Situationen visar även på motsatspar som makt/hierarki eller ordning/kaos. I jämförelse med andra väntansituationer signalerar pojkens väntan en form av ordning då han sitter lugnt placerad mellan barnen. Vid andra tillfällen i detta rum är det mer en form av kaos då barn springer över madrasserna, tar varandras nappar och förflyttar filtar och kuddar. I observationen framträder en tydlig kontrastering mellan pedagogens närvaro eller icke närvaro. Pojken reser på sig hastigt precis som om han blev "tagen på bar gärning".

Pedagogens makt är stundtals indirekt eller osynlig i rutiner och stunder av väntan, vilka Björkman (2010) menar finns i underliggande och outtalade förväntningar. Det uppstår mellanrum i situationer vilka brukar vara vuxenstyrda, där finns hos pedagoger en förväntan att barnen, trots att de får möjligheten att ta makt över det som händer, ska förhålla sig till situationen som om det fanns en pedagog närvarande. I ett sådant mellanrum där pojken nattar sina kompisar, kan det tolkas som att pojken har ett behov av att vara kompetent och han antar, likt ett omhändertagande subjekt, rollen som vuxen. Barnen i observation 2 tar över kontrollen, och enligt Corsaros (2005) definition utför pojken en sekundär anpassning, då han går emot de vuxnas regler eller normer vid måltidssituation. Omedvetet eller medvetet tar pojken över makten och gör det han har lust till, vilket kan relateras till Øksnes (2011) kaotiska lek eller det tabubelagda. Flickan som härmar pojkens beteende kan ses handla utifrån Corsaros (2005) tankar kring reproducerande kamratkultur, där barnen i denna observation utvecklar den egna kulturen i gruppen och tar kontroll över stunden de väntar.

Hur barn utmanar normen i situationer där vuxna inte har kontroll kan vi se i observation 4. I väntan som ställtid visar denna observation en situation vilken kan upplevas som kaotisk och relateras till det groteska i leken då barnen inte gör vad som förväntas utan skapar egna lekar. Detta ger en bild av deras kreativitet, då de använder sig av penslarna på ett annorlunda sätt och fantiserar kring dess användning genom att dricka dem. I all denna väntan på att färg skall dukas fram, hållas upp i målarpalett och delas ut till barnen, uppstår en intressant iakttagelse. Barnen stannar upp, tystnar och tittar på färgflaskorna som en efter en skakas ut, dunkas mot paletten och resulterar i ljud: skak - dunk - skak - dunk och slutligen sprutt då färgen kommer ut. Detta fångar barnens intresse och skapar en form för meditativt tillstånd. Beckman (2009) diskuterar hur väntan kan innefattas av meditativa tillstånd och hur denna kan ses som en sorts andlighet.

5.3 Barnets hantering av normstyrd väntan

Flera av barnen i barnintervjun pratar om att de väntar när de står i kö, de berättar om hur det inte blir bra när man lämnar sin plats i denna för att det går fortare om man står kvar och säger att man ska stå still. Att inte göra någonting finns också med bland barnens svar på frågan vad de gör när de väntar, där ett barn uttrycker hur detta kan vara skönt och ett annat säger "Jag står och pratar med någon i kön. Jag står still och tänker".

I pedagogintervjun återkommer dessa vid flera tillfällen till hur pedagogerna strukturerar barnens mellanrum, detta för att underlätta för barn men även för dem själva. Barnens egna förmåga att strukturera stunderna lyfts även de flertalet gånger under intervjun. Här uttrycks hur barnen behöver skapa en förståelse för väntan, att denna är viktig för att samhället ska fungera. En av pedagogerna i intervjun lyfter detta med orden: "Vi ser den ur ett annat perspektiv, för att vi vet ju av erfarenhet. Vi vet att stå i kö som vuxna när det finns folk som tränger sig, det är ju inget socialiserings, det är ju inget positivt socialt beteende". Pedagogerna talar vidare om hur dessa har strategier vid mellanrum, där de till exempel ser till att ett mindre antal barn står i kö medan de andra sysselsätter sig med något annat när de väntar på en plats i kön. Även barns temperament finns med i tankarna vid planeringen av vilka barn som ska vänta längst tid, där pedagogerna uttrycker hur strategin är att de barn som tar mest plats hjälps för att bli färdiga fort, detta för att inte störa de andra.

I en av våra observationer, nr 5, står de äldre barnen och väntar i kö för att komma till toaletten. De barn som står längst fram i kön är mycket fysiska med varandra och tar i varandra under hela den tid de är nära varandra i kön. Barnen vänder sig mot varandra så att de har ögonkontakt. Uttrycket i deras ansikten tyder på glädje, något även kan ses i hur de skrattar när de en del av tiden leker med ord. Även då ett nytt barn ansluter ges detta tillträde till den nära och fysiska leken. Barnen pratar med varandra, rör på sig inom det begränsade utrymme som ges i kö, leker och lyssna på de samtal som förs. Alla barn har ögonblick då de står stilla och ser rakt fram, i dessa situationer är barnens blickar frånvarande. Vid ett tillfälle säger barnet som varit sist i kön och därför köat längst tid, att toaletten aldrig blir ledig. Denne är då ensam kvar i kön. Strax därefter börjar barnet bygga med några geometriska figurer vilka ligger inom räckhåll, detta fortsätter till toaletten blir ledig och denne lämnar kön.

Något som förvånade oss när vi studerade barnen i kösituationen var hur få konflikter denna skapade, vi uppmärksammade dock en situation då ett barn blev ledset. Förklaringen till detta var att ett barn kommenterat vad som stod på dennes tröja felaktigt. Barnet med tröjan såg ledsen ut en liten stund men vände sig snart till barnet bredvid och började prata och leka med denne. Barnen tog ingen notis om att några barn lämnade sin plats i kön för att efter en stund komma tillbaka till densamma. Inte heller tycktes de bry sig då ett barn plötsligt ställde sig först i kön. Vid inget tillfälle knuffades någon. Då ett barn tyckte att ett annat trängde sig i

kön släpptes detta barn fram under det att leken fortsatte. Dessa situationer kan ses utifrån ett normperspektiv, att de barn som ställde sig först eller lämnade kön och sedan kom tillbaka till samma plats utmanar normen och barnens egna ord om att man ska stå stilla i kön och inte springa ifrån. I dessa stunder tolkar vi det som att barnen var kompetenta att hitta lösningar till de situationer som uppstod, antingen genom att ignorera dem eller då de släppte fram barnet som kommit bakom, genom att smidigt förflytta sig så alla blev nöjda. Det vi ser här är att barnen i situationen skapar egna regler, egna normer för hur de väntar.

De ögonblick barnen står stilla och ser rakt fram tolkar vi som stunder av vila. Här kan vi urskilja det ett av barnen i intervjun svarar på frågan om vad denne brukar göra när den väntar; "Jag brukar inte göra någonting" och ett annat barns ord om vad denne gör i väntan i en kö; " Jag står still och tänker". Väntan är också fylld av aktivitet, något ett av barnen i intervjun uttrycker då denne vid upprepade tillfällen säger att "man kan leka när man väntar".

Våra tankar om att barn oftast organiseras av vuxna och förväntas följa ett visst mönster blir tydliga då ett av barnen ingående beskriver hur köandet vid toaletten går till. Här kan normer ur ett socialiseringsperspektiv urskiljas, där barnen genom en process lärt sig att vänta och där en inbyggd disciplinering av kroppen ägt rum. Detta är något de intervjuade pedagogerna betonar och uttalar att det förmodligen varit annorlunda om en pedagog styrt upp kön. Vi konstaterat att det, iallafall i denna situation, är ok att lämna kön för att göra något annat och att sedan återvända. Det vi tycker oss kunna se är att barnen är upptagna med något som ger dem mening och därför inte uppmärksammar något som kan störa denna. Strategin att förhålla sig till i situationerna handlar då till stor del om att barnen besitter en viss självkontroll i vilken de även förstått väntan som sådan och normen som reglerande av situationen, vilket även inbegriper den sociala kontroll som benämns panopticon.

Øksnes (2011) ord om hur tiden och rummet organiserar leken och hur det i mellanrummen odlas en annan sorts lek än den organiserade blir synlig då vi riktar fokus mot den mycket nära kontakten och leken barnen har i kön. Även då ett nytt barn ansluter ges detta tillträde till den nära och fysiska leken. Här syns teorin om att studier som görs i de fysiska mellanrum, kan ge en annorlunda bild av barns sociala samspel än de som görs i de pedagogiskt definierade rummen. Rummet begränsar här vad barnen kan göra och de är hänvisade till varandras omedelbara närhet, en närhet barnen i observationen tycks vara helt trygga med. Det sociala samspelet får även uttryck i hur barnen uppmärksammar varandra på

när det är ledigt på toaletten. Barnen tycks även vara upptagna med det egna görandet och toalettbesöket tolkas då vara av underordnad betydelse.

5.4 Sammanfattning av analys

Ett av de resultat vi kan utläsa utifrån vår frågeställning är att barnen kan ses ha strategier för stunderna av väntan oavsett om dessa är strukturerade eller ej. I de ostrukturerade mellanrummen kan vi se hur de yngre barnen i observationerna använder sig av tiden till att reproducera och prova det de vuxna gör i närliggande situationer. En önskan att vara kompetent, att behärska de vuxnas görande i situationen de själv har makten över blir framträdande. Vi ser även hur de utmanar normer och gör saker de inte brukar då de i stunden inte har de vuxnas blickar på sig.

Den strukturerade väntan blir tydlig i observationen av kösituationen. Här ser vi hur de äldre barnen använder stunden och fyller den inom normen för hur köandet ska fungera. De tycks dock skapa en egen norm för hur köandet får gå till och i denna finns större utrymme för egna initiativ än vad vuxna traditionellt anser lämpligt. Det begränsande rummet tolkar vi spelar in i barnens interagerande, de är fysiska på ett positivt sätt såtillvida att de tar i varandra för att bekräfta och få kontakt. Tiden varvas med lek och små stunder av vila. Barnens kamratkultur och deras vana vid situationen som sådan tolkar vi spelar stor roll för att mellanrummet blir en positiv stund för barnen. Barnens egna ord om att de fyller väntan med lek blir här synliga.

Pedagogernas tankar och förhållande till väntan ser vi spelar roll för vad som händer. Detta blir tydligt i observation 1 där pedagogen väljer att inte fylla barnets väntan och resultatet då blir att barnet visar prov på stor kompetens i sitt handlande. I intervjun med pedagoger fokuseras mycket på vikten av att kunna vänta, att denna förmåga är framträdande i socialiseringsprocessen. Trots detta diskuteras hur pedagogerna styr och fyller barnens väntan, dels utifrån tankar om att undvika kaos men även utifrån tankar om att hjälpa barnet från en situation de bedöms ha svårt att hantera. En pedagog uttrycker under intervjun: "Jag sitter ju inte och planerar en väntan eller tänker på i vilken situation får de här barnen vänta. Eller hur de väntar i denna situationen, det är ju aldrig något jag har diskuterat överhuvudtaget."

6. Diskussion

Syftet med studien är att se vad som händer i den vardagliga väntan på förskolan och undersöka vad denna gör med barnen och om väntan i sig har ett eget värde. Utifrån tanken att barnen själva skapar innehåll i rum och tid har vår avsikt varit att lyfta detta perspektiv och besvara frågan om vad barnen gör i väntan. Detta även med tanke på att en del rum glöms bort eller utgör något förgivettagande. Barnobservationerna förtydligar och beskriver barns olika handlingar i väntan och intervjuerna visar även vad de tänker kring denna. Pedagoger har intervjuats för att ge sin bild av väntan, vilka fungerat som kontrastering till vad och vem som sätter ramarna för den dagliga verksamheten på förskolan. Nedan kommer en summering av det vi sett, reflekterat och analyserat i diskussion med de teorier vi utgått från, samt en koppling till den tidigare forskning vi valt att presentera.

6.1 Diskussion av resultat

Vår fråga vad barnen gör i väntan, vilka strategier de använder sig av i strukturerade och ostrukturerade stunder av väntan ser vi i vår studie besvaras av följande;

Vi kan se hur barnen utvecklat strategier för att vänta, hur de fyller tiden med, vad vi tolkar som, meningsfulla aktiviteter. Barnens egna ord om att "man kan leka när man väntar" lyser igenom i flera av observationerna. Då barnen väntar vid målarsituationen blir stunden en lek med ljud och med penslar. De äldre barnen i kön leker med ord och med varandra.

De äldre barnen använder väntan i kön till små stunder av vila, där de tycks drömma sig bort för ett ögonblick.

Flera av observerade mellanrum används av de yngre barnen till att tolka och reproducera det pedagogerna gör i sammanhanget. Här är flickan som torkar av borden och pojken som nattar sina kompisar talande exempel. Handlandet skapar mening och förståelse för det som sker i vardagen och ger barnet möjligheter att pröva i enlighet med Corsaros (2005) teori om reproduktion, där denna fyller en viktig funktion.

Barnen utmanar normen, detta inte minst i stunder med mindre närvarande pedagoger som t ex pojken i fönsterkarmen då pedagog inte har möjlighet att styra, då de är frånvarande eller är upptagna med annat.

Makten och den dynamiska relationen mellan barn och pedagog i väntansituationerna är väldigt tydlig, då vi ser hur barnen tar makten över vissa situationer, att de i ena stunden är i underläge för att i nästa vara den med kontroll. Vi ser även att barnen är snabba med att uppfatta vilka beteenden eller handlingar som är tillåtna eller möjliga i stunden. Om de inte tar vissa normer för givna och är trygga med att få vara vem de vill kan ett utrymme uppstå. Den strukturerade väntansituationen vid köandet visar på att barnen trots att de följer normen och håller sig till strukturen, utvecklar egna regler och en egen ordning.

Pedagogernas betydelse för hur mellanrummen fylls ser vi som stor. Strukturen i vardagen hjälper barnen att följa rutiner och regler, vilka pedagoger satt upp som relevanta för verksamheten. Det finns en paradox i detta då ju mer tiden/vardagen regleras desto mer måste barnen vänta. Men vi ser även att den ostrukturerade tiden ger utrymme för barnen att vara kreativa och kompetenta. Denna ger dem makten att ta egna initiativ och beslut, om de ges utrymme till detta.

På frågan hur pedagoger tänker och diskuterar runt väntan blir det tydligt att detta inte är något som brukar diskuteras. Mycket av det som kommer fram blir normativt, hur barnen måste lära sig vänta som en del av socialiseringen. Även hur pedagogerna med olika strategier planerar för att undvika kaos i mellanrummen lyfts.

Ovanstående resultat kan vi koppla till såväl teorier som tidigare forskning. Jönssons (1999) ord om att det i mellanrummen ges utrymme för kreativitet kan urskiljas i observationerna, då pedagogens val att inte erbjuda stimulans i form av filmvisning gjorde att barnet gavs utrymme att fylla tiden själv. Detta leder till en väntan vilken flickan i observationen fyller med görande. I stunden visade hon på kompetens i sitt handlande vilket kan ses utifrån Nordin-Hultmans (2004) forskning där denne konstaterar att barnens görande skapas utifrån möjligheterna som miljön och situationen ger. Øksnes (2011) skriver att människor har behov av att vara kompetenta och att detta är huvudkällan till motivationen att delta i vissa aktiviteter. Barnen i observationerna visar hur de vill vara kompetenta, vill göra rätt. Exempel på detta är när pojken nattar sina kompisar och sedan snabbt lägger sig på sin madrass när han ser pedagogen. I stunder med mindre närvarande pedagoger, likt barnen i Hellmans (2013) observation, blir det tydligt hur barnen utmanar normen. Om detta sker för att de vill visa att de är kompetenta, vilket är Hellmans tolkning, eller för att ta makten över situationen, vilket är vår tolkning av situationen, kan diskuteras.

I sin studie av vuxnas väntan säger sig Beckman (2009) se hur det, då dessa ställs inför oplanerade stunder av väntan t ex då bussen får punktering eller är försenad, leder till irritation. Vår tolkning är att väntanstunderna behöver passa i tiden för att kunna tas tillvara och bli den eftersträvade stunden av reflektion vi tidigare refererat till. Här blir samtliga observationer ett exempel på hur barnen ses trygga i situationer då dessa är välkända och återkommande för barnen, vilket refererar till Ehn och Löfgren (2007) då de menar att väntan markerar förändring och kontinuitet. Därmed ges utrymme för barnen att fylla väntan med något de själva väljer, att de tar makten över situationen.

Vi kan se hur barnen i observationer och intervju har utvecklat strategier för att vänta, något Mittal et al (2012) i sin forskning sett att barn kan från två års ålder. Detta överensstämmer med de resultat vi kan utläsa där de yngre barnen, i situationerna vid vilan och väntan på att få måla, har strategier för att fylla denna. De äldre barnen redogör i intervjun för hur dessa strategier kan se ut och hur de tar makten över situationen genom att göra något annat medan de väntar.

Utifrån Foucaults (2017) begrepp om att makt är dynamiskt och under ständig förändring, ges ett uttryck för barns önskan om självständig handling och kontroll över sin tid. Med Foucaults tankar att makten avindividualiseras och därmed tillskrivs strukturer i miljön, tolkar vi det som att det blir än mer betydelsefullt att det skapas förutsättningar för en jämlik kommunikation mellan barn och pedagog. Här tänker vi att även Jönssons (1999) tankar om samspelet mellan individuella rytmer bör beaktas. Det individuella behovet av ställtid väcker funderingar om det kan vara så att barn delvis själv reglerar rytmen genom att t ex förflytta sig sakta mellan aktiviteter? Detta kan då göra att barn med långsam rytm alltid är sist och därmed, när de väl kommer ikapp, inte får den stund av vila de snabba barnen får. Här blir då något av ett moment 22 då barn med en långsammare takt kanske är de som behöver mest tid för reflektion och vila.

Då barnen är stilla och tysta i observationen av väntan i kön, kan detta ses utifrån Beckmans (2009) diskussion om väntan som en stund av vila. I barnintervjun förmedlas tankar runt situationen då ett barn säger att det bara står och tänker när det väntar, något barnet säger kan vara skönt. Även pedagogerna i intervjun talar om att barn ibland i väntan kan "Lägga sig ner och filosofera." Intressant här är att sätta detta i relation till den presenterad forskning runt barns väntan vilken i mycket koncentrerar sig på normer, makt och

strategier i stunden, vilket även är aspekter som fick stort utrymme i diskussionerna bland pedagogerna i vår intervju.

Alla rutiner på förskolan visar exempel på Foucaults (2017) teori om *inrutningens princip* där makten ligger i de strukturer som råder; på de förväntningar som finns för att socialiseras in i en förskolekultur. I enlighet med Foucaults princip om att makten varken är konstant eller outhärlig, ser vi hur strukturer och tidsutrymme är förhandlingsbara i relationen mellan pedagog och barn.

I jämförelse med det Beckman (2009) och Ehn & Löfgren (2001, 2007) skriver, att det råder en handlingsorienterad livshållning i vårt samhälle vilket eftersträvar effektivitet, betraktas stunder av väntan som improduktiva tillstånd, men utifrån våra intervjuer och barnobservationer kan denna snarare ses som ett produktivt tillstånd. Vi ser att barnen, i enlighet med Butlers (2007) tankar om att kroppar/jaget konstrueras beroende på sammanhanget, även har förmågan att ändra sina positioner och sitt handlande utifrån eget syfte. Vår studie befinner sig i fördröjningsutmaningen, i de strategier som barnen använder för att kunna anpassa sig till sin egen rytm och i pedagogerna som i sin tur reflekterar över de övergångar som finns mellan aktiviteter. Det handlar om att fylla dagar med innehåll och en väl avvägd dagsrytm, men även en förståelse för att väntan har ett värde i sig.

6.2 Resultat i förhållande till yrkespraktiken

Det poängteras i studien hur vardagens rutiner i väntan kan ses som en resurs, och hur de pedagoger som deltog i intervjun även uttryckte att detta gav upphov till många tankar. Vi tolkade detta som en ögonöppnare, att i övergångar mellan aktiviteter reflektera kring väntans betydelse och hur pedagoger ofta är styrande i denna. Här menar vi att det finns en mening med att öppna upp för ett annat förhållningssätt och skapa en djupare förståelse för väntan som sådan, m a o där pedagoger agerar reflexivt.

Ett resultat vi kan se utifrån våra observationer och även i såväl barn som pedagog intervjuer av vad barnen gör i väntan, är små stunder av vila då de kopplar bort omgivningen och försvinner in i sig själva. Om detta är medvetna strategier, eller bara händer i övergångarna mellan de aktiviteter de ses utföra i stunden, kan vi inte säkert utläsa. I dessa stunder kan barns väntan ses bli en del av den balans av aktivitet och vila vilken förskolan ska förhålla sig till enligt Lpfö (98, 2016).

Mittal el als (2012) beskriver hur de barn som har förmågan att utifrån självkontroll förhålla sig till tiden, senare i livet påvisar mer social och kognitiv kompetens. Det blir tydligt i intervjun hur pedagogerna till stor del ser väntan som något som ska läras för att förstå dess funktion längre fram i livet, en funktion som framstår som kontrollerande. Här blir kontrasten till det Beckman (2009) talar om, att väntan för vuxna ses som en resurs och en stund att fritt få fylla med något - en flykt från vardagen. En ökad medvetenhet hos pedagogerna kring väntan som ett lärande kan vara av betydelse för den självkontroll barnen behöver utveckla. Här anser vi att det behöver finnas en balans i styrningen, där pedagoger tillåter och släpper fram mer av det spontana, det Øksnes (2011) beskriver som leken, det roliga och det förkastade, detta för att ge barnen utrymme att skapa en egen förståelse för hur de kan behärska tiden och sig själva.

6.3 Metod och validitetsreflektion

I ett försök att formulera en testbar teori, med utgångspunkt i Foucaults (2017) maktanalys, har vi undersökt vad som händer i väntan då barn använder sig av strukturerad respektive ostrukturerad tid genom de observationer och utifrån de tankar som förskollärare och barn uttryckt i intervjuer. Ett bärande kriterium för att något ska vara vetenskapligt enligt Ingelström (2016) är att det går att pröva det och därmed även falsifiera det. För att pröva teori har vi genomfört barnobservationer där vi kartlagt vad som händer i väntan, var detta händer ur en rumslig aspekt och vem/vilka som utfört en specifik handling. Ingelström menar vidare att, för kunna ge bra generella och allmängiltiga svar till frågor som: Vad gör barnen i väntan? och Hur tänker och diskuterar pedagoger runt väntan? behövs förklaringar till dessa. Genom att beskriva det barnen och förskollärarna gör och säger har vi möjlighet att redogöra för och förklara den kontext som väntan utgör. Då antalet förskollärare, vilka deltagit i studien, är begränsade och därmed inte kan ses ge ett statistiskt underlag ger intervjun endast en bild av hur pedagoger kan resonera kring begreppet väntan. Även barnintervjuer och observationer har varit få till antal. Med hjälp av de etnologiska glasögonen har olika perspektiv utifrån makt, struktur, normer och kamratskap urskiljts och analyserats för att ge en bild av hur väntan på förskolan kan se ut. Denna bilden ger inte hela sanningen, men beskriver omständigheter som påverkar barnets handlingar, möjligheter och vardagsrytm.

Personliga erfarenheter och värderingar kan tänkas påverka resultatet, men just därav var det av stor vikt att gå in i studien med ett öppet sinne och nyfikenhet, vilket även inneburit ett ifrågasättande av de egna ståndpunkterna.

6.4 Vidare forskning

I likhet med Beckmans (2009) tankar runt sin studie, ser vi vår som ett exempel på barns väntan. Det vi inte sett i våra observationer är de stunder då barn är stressade, överaktiva eller av andra orsaker inte klarar av att vänta alls. Mittal et als (2012) perspektiv att studera barnens görande i väntansituationen utifrån personlighet, anknytning och temperament, kan tillföra en annan aspekt kring barns sätt att fylla väntan. Pedagogerna i intervjun diskuterade barns förmåga att vänta, och vad de gör när de väntar, mycket utifrån temperament och personlighet. Detta kan ses som en spännande vinkel att utveckla vår forskning med.

7. Litteraturlista

Alvehus, Johan (2013). *Skriva uppsats med kvalitativ metod: en handbok*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Arnér, Elisabeth (2009). *Barns inflytande i förskolan: en fråga om demokrati*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Beckman, Anita (2009). *Väntan: etnografiskt kollage kring ett mellanrum*. Göteborg: Mara

Bergström, Gunilla (1984). *Lycklige Alfons*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Björkman, Lotta (2010). En skola i frihet - med "misstagens" hjälp. I Bromseth, Janne & Darj, Frida (red.). *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet

Butler, Judith (2007). *Genus trubbel. Feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos

Börjesson, Mats (2005). *Diskurser och konstruktioner - en sorts metodbok*. Enskede: TPB

Corsaro, William A. (2005). *The sociology of childhood*. 2. ed. Thousand Oaks: Pine Forge Press

Dalen, Monica (2007). *Intervju som metod*. Malmö: Gleerups Utbildning

Denscombe, Martyn (2018). *Forskningshandboken. För småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur

Doverborg, Elisabet & Pramling Samuelsson, Ingrid (2012). *Att förstå barns tankar: kommunikationens betydelse*. Stockholm: Liber

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2001). *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups Utbildning

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2007). *När ingenting särskilt händer. Nya kulturanalyser*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion

Emilsson, Inga-Lill (2014). Sandlådan med nya ögon. I: Löfdahl, Annica, Hjalmarsson, Maria & Franzén, Karin (red.). *Förskollärarens metod och vetenskapsteori*. Stockholm: Liber

Engdahl, Ingrid (2013). Vem har makten över tiden? *Förskoletidningen*. 38:5, s. 14-18 <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:686278/FULLTEXT01.pdf>

Eriksson Bergström, Sofia (2013). *Rum, barn och pedagoger: om möjligheter och begränsningar i förskolans fysiska miljö*. Diss. Umeå: Umeå universitet, 2013
Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-67667>

Foucault, Michel (2017) *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. 5:uppl. Lund: Arkiv

Gulløv, Eva & Højlund, Susanne (2003). *Feltarbejde blandt børn: metodologi og etik i etnografisk børneforskning*. 1. udg. Köpenhamn: Gyldendal

Hellman, Anette (2013). *Vardagsliv på förskolan ur ett normkritiskt perspektiv*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Hörnqvist, Magnus (1996). *Foucaults maktanalys*. Stockholm: Carlsson Bokförlag

Ingelström, Mats (2016). *Vetenskaplighet*. I: Alexanderson, Kristina, Sporrang, Elin & Westin Tikkanen, Karin. *Kritiskt tänkande: i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur

Jansson, Tove (1968). *Trollkarlens hatt*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag

Jönsson, Bodil (1999). *Tio tankar om tid: [ostyckad & styckad tid, ställtid, tid - det enda du har, klocktid & upplevd tid, närvaro & härvaro]*. 1 uppl. Stockholm: Bromberg

Larsen, Ann Kristin (2009). *Metod helt enkelt: en introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. 1. uppl. Malmö: Gleerup

Läroplan för förskolan Lpfö 98. [Ny, rev.utg.] (2016). Stockholm: Skolverket

Mittal, Renu, Russell, Beth S., Britner, Preston A., & Peake, Philip K. (2013). Delay of gratification in two- and three-year-olds: Associations with attachment, personality, and temperament. I *Journal of Child and Family Studies*, 22(4), 479-489. doi:<http://dx.doi.org.proxy.mau.se/10.1007/s10826-012-9600-6>

Nilsson, Roddy (2008). *Foucault - en introduktion*. Malmö: Författaren och Égalité

Nordin-Hultman, Elisabeth (2004). *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*. Stockholm: Liber

Rennstam, Jens och Wästerfors, David (2015). *Från stoff till studie. Om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur

Svenska Akademiens ordlista över svenska språket (1986) Stockholm: Norstedts Förlag

Øksnes, Maria (2011). *Lekens flertydighet. Om barns lek i en institutionaliserad barndom*. Stockholm: Liber

Vetenskapsrådet (2017) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning forskningsetiska regler*, tillgängliga på: www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf